

JAKAB ALBERT ZSOLT

A PADFIRKA-KULTÚRA

1. Problémafelvetés. Egy kultúra élettere

Jelen dolgozatomban az egyetemi diákság kultúrájának egy részét vizsgálom. A diákság csoportkultúrája egy szeletének, a diákepigrafikához tartozó padfirka-(szub)kultúrának vizsgálatára teszek kísérletet. Így dolgozatom alapproblémáját az a kérdés képezi, hogy hogyan születik, él a diákkultúrának ez a része; milyen és hogyan értelmezhető ennek a kultúrának mint eseménynek a dinamikája, mechanizmusa.

A tulajdonképpeni vizsgálódás előtt szükségesnek tartom a diákság szociokulturális hátterének felvázolását és a kutatott terep behatárolását.

A vizsgált diákok Kolozsváron tanuló magyar egyetemisták, a BBTE Bölcsészkarának hallgatói. A bölcsészhallgatók Kolozsvár és a kolozsvári diákság terében és társadalmában megkülönböztetett helyet foglalnak el. Ezek a diákok az egyetem elvégzése után többnyire mint tanárok helyezkednek el, rájuk hárul a jövő generáció nevelése.

Mindamellet, hogy – mint a diáktársadalom egésze – demográfiailag megterhelik a város lakosságát, hatványozottan részt vállalnak Kolozsvár tudományos-szellemi életében is. Tudományos, szépirodalmi írásokat közölnek, újságokat szerkesztenek, újságcikkeket írnak, konferenciákon vesznek részt stb. Ezeknek a diákoknak kedvelt szórakozó törzshelye a Music Pub mint olyan alternatív hely, amely megfelel a diákság ízlésének. Itt tartja meg az Előretolt Helyőrség irodalmi csoportosulás a felolvasóestjeit, könyvbemutatóit, melyeknek vállalt beszédmódja közel áll a diákság nagy részéhez.

Lehet-e közösségnek nevezni a diákságnak ezt a szűkebb kisebbségét? Alan Dundes meghatározásának értelmében közösségnek nevezhetjük a kolozsvári magyar bölcsészhallgatókat. Közösség („folk”, „nép”, társadalom) minden olyan embercsoport, amely rendelkezik legalább egy közös összekötő tényezővel.¹ Esetünkben ilyen összekötő tényező: a közös város (terület), amelyben élnek, az azonos nemzetiség, nyelv, korosztály, foglalkozási ág, hasonló szellemiség, léthelyzet stb. A BBTE bölcsészhallgatói ebből következően egy nagyjából azonos érdeklődésű és világszemléletű, hasonló célok és érdekek által összefűzött, viszonylag homogén diákközösség. Így feltételezhető, hogy ennek a diákközösségnek – mint ahogy a diákságnak általában – sajátos értékrendszere van, azaz egy külön kultúrátípust képvisel. A továbbiakban ezt a sajátos kultúrátípust vizsgálom, ennek egy szeletét, a diákepigrafikát.

¹ Idézi Hoppál 1982. 33.

2. Egy kultúra létmódja

2.1. Fogalmak tisztázása

A diákepigrafika meghatározásához elengedhetetlen a firkálás fogalmának tisztázása és behatárolása. A Világirodalmi Lexikon *graffiti* címszava szerint „falra és egyéb nyilvános helyekre felfirkált rövid szövegek”.² Szerdahelyi István a jelenséget mégsem tekinti különálló szövegtípusnak, „a fogalom csupán azt a körülményt jelzi, hogy az írás a szokásostól (könyv, papír, papirusztekercs, agyagtábla stb.) eltérő tárgyon rögzített”³ – írja az *epigrafika* címszó alatt. A szerző arra figyel csupán, hogy milyen tárgyi kontextusban található, termelődik a különféle szöveg, és nem tesz különbséget a felirat és firkálás között.

A felirat és firkálás közötti különbségtétel fontosságára Balázs Géza hívja fel a figyelmet, „az első alatt a hivatalos jellegű, elfogadott, a másikon a spontán jellegű és üldözött írásműveket értve”.⁴ Nyilvánvaló, hogy ebben a felosztásban a firkáláshoz, a felirattal – tágabban értelmezve: az írással – szembeállítva egy pejoratív jelentés társul. Az írást és a tipografikus szövegeket „tipikusan a rendezettség és kiszámíthatóság jellemzi”⁵, a firkálás pedig ezeknek ellentétéként elgondolt, számon tartott, esztétikailag elhanyagolhatónak tartott szövegtípus. A firkálás egy olyan szövegforma és beszédmód, amely az írás képi megjelenítésével és komoly szándékú, tartalmú üzenetével szemben nonkonform tartalmát és írásképet tekintve az esztétikumon kívül eső entitás. A diákepigrafika mint szövegtípus ehhez a firkáláshoz mint szubkulturális jellegű kategóriához tartozik.

Azért választottam a diákkultúra vizsgálatának ezt az aspektusát, a diákfirka-jelenséget, mert ez olyan cselekvésforma, ami kizárólag az iskolai intézmény – jelen esetben az egyetem – teréhez és idejéhez kötődik. A diákkultúrának egy olyan létmódja, ami az oktatási intézmény falain kívül ebben a formában nem élhet. Tehát abban az időben és térben létezik, bontakozik ki, amelyik térben és időben a diáklét mint identitás elsődlegesen fennáll és generálódik.

Hova kerülnek ezek a szövegek⁶? Hova és miért éppen oda írják a diákok?

² Voigt 1975. III/714.

³ Szerdahelyi 1975. III/77.

⁴ Balázs 1987. 330.

⁵ Ong 1998. 250.

⁶ Szövegnek nevezni a padfirkát nem túlzás. Indoklásképpen álljon itt Terestyéni Tamás meghatározása: „Szövegnek nevezünk minden olyan emberi produktumot (artefaktumot), amely a kommunikáció céljait szolgálja, legyen az a szó hétköznapi értelmében vett verbális szöveg vagy bármilyen egyéb kommunikációs termék: rajz, festmény, film, zene, tánc stb. – bármi, ami valamilyen (szándékolt) üzenetet hordoz (valamilyen interpretációban).” (1992. 7.)

A kérdés megválaszolásához Jürgen Habermas elméletére támaszkodhatunk. A szerző a társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozásait vizsgálja.⁷ Elméletének alaptétele az a modell, hogy a közzféra nyilvános szférává és magánszférává válik szét. A nyilvános szféra mögött a hatalom, hivatalosság, autoritás áll, amely legitimizálja is egyben.

A diákság mint magánszféra formálódik/alakul az intézmény mint nyilvános szféra oppozícióban. Számukra ez nem tudatos, részben védekezési ösztön: berendezkednek az „itt és most” életterébe, azokba a helyzetekbe és terekbe, amelyeket magukénak éreznek, amelyekkel azonosulhatnak, és amelyek a hozzájuk való viszonyulásokból jönnek létre. A diákság így mentálisan is környezetet termel: „kialakul egy sajátos képe az őt körülvevő tárgyakról, emberekről és önmagáról, mindezeknek személyes jelentést tulajdonít, és mindent ebben a jelentésben él be, és él meg”.⁸

A nyilvánosság és intimitás dichotomikus viszonya a fizikai térhasználatra is rányomja bélyegét. Az egyetem tere a következőképpen artikulálódik: a katedra, a tábla, az órarend, a hirdető, a tanári szoba stb. diskurzusa és hivatalos jellege miatt a nyilvános szférát jelenti. Ezek azok a terek, amelyekben a kommunikáció oktatás, rendszabály stb. formájában függőlegesen, az intézménytől a diákság felé irányul. Ezzel szemben a diákság magánszféráját a tantermek padjai, a folyosók, vécék falai stb. jelentik, mint olyan terek, ahol a kommunikáció vízszintes, demokratikus.

Az intézmény mint hatalom a nyilvános tereket veszi igénybe a kommunikáció céljaira, a diákok mint individuumok a magánszférában viszonyulnak a diákokhoz mint közösséghez. Az autoritás uralta tér és a diákok tere közötti határok a diákok által esetenként átjárhatóak. Beleszólhatnak a hivatalos diskurzusba, módosíthatják azt. Gondolok itt elsősorban azokra az esetekre, amikor például a tanszéki hirdetéseket „kijavítják”, vagy hozzájuk írnak. A tanárok azonban kizáródnak, kiszorulnak a diákok kultúrájából, hiszen az ex cathedra előadásmód és pedagógiai viszony kiiktatja azt a lehetőséget, hogy aktív részesei, résztvevői lehessenek a vizsgált kultúrának.

2.2. Egy kultúra elemzése

A továbbiakban az egyetemi padfirka-kultúrát vizsgálom mint a diák-kultúra egyik összetevő részét. Egyetemi padfirkának nevezem az egyetemisták által az egyetem tantermeinek padjaira írt szövegeket. Ez a megnevezés jelen esetben a Bölcsészkar (Horea – volt Ferenc József – út, 31. szám) magyar tanszékekhez tartozó termeire vonatkozik. De a gyűjtött anyag feldolgozásának eredményei, megállapításai a teljes bölcsészkar diákság egészére vonatkoztathatóak.

⁷ Habermas 1971.

⁸ Biró et alii 1991. 47.

A termek kiválasztása és ugyanígy a padoké is egy elkerülhetetlen szelekció eredménye: lehetetlen minden terem minden padjának alapos vizsgálata. A termekből az olvasható és koherens szövegeket jegyeztem fel. A Brassai-terem esetében azonban mégis kivételt tettem, és alaposabb vizsgálatnak vettem alá. Ennek oka az, hogy az egyetem épületében ennek a teremnek kiemelkedő szerepe van, már-már szimbólum a magyar szakos bölcsészhallgatók számára. Ebben a teremben szokták megtartani a különböző kulturális rendezvényeket: a magyar szakos diákok tanévnyitóját, a költészet napját, a felolvasóesteket. A meghívott előadótanárok is többnyire itt adnak elő, és a terem nagysága miatt a teljes magyar főszakos évfolyamoknak szóló előadásokat is itt tartják meg. A magyar diákság is magáénak érzi ezt a termet, ez lehet a magyarázata annak is, hogy itt található a legszembetűnőbb – és az átlaghoz képest – a legtöbb padfirká. A firkálásnak a Brassai-teremben való gyakoribb jelentkezésének másik oka az lehet, hogy ebben a térben többen és többet tartózkodnak.

A padok térbeli elhelyezkedését illetően a Brassai-teremből összehasonlító elemzés céljából kiválasztottam az első és a második, illetve az utolsó és utolsó előtti padokat. Másrészt abból a megfontolásból tettem, hogy ezek a padok egymással kölcsönhatásban vannak és a környező padokkal, padcsoportokkal külön makrokörnyezetet alkotnak.

Az összehasonlítást illetően már a kutatás kezdeti szakaszában feltűnt, hogy a firkálások mennyisége és kidolgozottsága szempontjából a hátsó padok jelentenek igazán alapot a vizsgálódások számára. Innen gyűjthető a legtöbb padfirká, hiszen – mivel a hátsó padok rejtettebb helyen vannak – a diákok háta mögött megbújva minden feltűnés nélkül lehet – gyakran egészen terjedelmes – szövegeket firkálni. Ez a megállapítás vonatkoztatható a többi vizsgált teremre is.

Megfigyelhető a padfirkák esetében, hogy a firkálók előnyben részesítik a padok felületét, a vízszintes helyet. A padok táskatartóiban, oldalán, a szék ülőkéjén és támláján csak elvétve található szöveg, hiszen nem ezek a legkézenfekvőbb és az üzenetek elhelyezésére legalkalmasabb helyek.

A firkálásokról, feliratokról szóló szakirodalom egyöntetűen állítja, hogy a firkálás egyben – és főleg – *kommunikáció*. Dell Hymes elmélete a beszélést a szubkultúrák lényeges meghatározó sajátosságaként értelmezi, és a közösségi beszédhasználat vizsgálatára több használható szakszót javasol.⁹ Azonban szempontjainak következetes bevonása túl mechanikussá tenné a jelenség értelmezését, és nem világítaná meg azt a kérdéssünetet, hogy milyen a magatartása ennek a kultúrának, milyen ez a beszédmód, miért kell ez a fajta kultúra ennek a diákságnak. Így Dell Hymes modelljének csak azokat a szempontjait alkalmazzuk, amelyek elemzése során megadható ez a válasz. Ezért szükséges, hogy a kommunikációt az egyén és a beszédhelyzet felől közelítsük meg.

⁹ Hymes 1979.

A címzett–címző szerep a diákok között oszlik meg. Ez a szerep rugalmas, alternatív módon váltakozhat: a címzettből is válhat címző, és fordítva, a feladó is kerülhet a befogadó szerepébe. Az információcsere aktuálisan történhet szinkrón és diakrón módon: szétválasztható a fizikailag egymás melletti és egymás utáni „levelezés”. Egymás melletti levelezésen, írásbeli kommunikáción azt értem, amikor a felek egymás mellett ülve írogatnak, válaszolgatnak egymásnak, a pad felületét használva „levelezőlapnak”. Az ilyen írások többnyire a pad közepe táján vannak, ez az a hely, amely mindkettőjük számára elérhető.

Egyébként az információcserenek eme szinkrón formájára az jellemző – a diakrónnal ellentétben –, hogy a felek szándéka szerint a diákközösség többi tagjára nem vonatkozik. Ezért ezek gyakran folyóírások, amelyek nincsenek folyamatosan újraerősítve, szemben a másik levelezésformával, amely a közlők szándéka szerint is a nagyobb nyilvánosságé, annak szándékolt bevonásával történik. De mivel az írás térben helyezhető el – szemben az elhangzó szöveggel –, mintegy a távolság szimbóluma is: a jövő felé irányul és lezáratlan. Ennek, valamint a később tárgyalandó intertextualitásnak értelmében ezeket a szövegeket mások is elolvashatják, illetve folytathatják.

Az egymás utáni kommunikációba már a szándék szerint is kettőnél több személy bekapcsolódhat. Ennek lényege abban áll, hogy a firkáltakhoz valaki hozzáír vagy átírja, amire később ugyanígy reflektálnak más személyek. Mindezen folyamat időrendi sorrendje jól kikövetkeztethető az írás állapotából, helyzetéből és – nem utolsósorban – a tartalmából. Ilyenre példa a kollegáknak szóló, a pad állapotára vonatkozó felhívás:¹⁰

vigyázat recseg!

később: *utálom,*

később: *a francba letöröm,*

később: *én is,*

később: *a ...lámba (pulámba);*

vagy az *utálok élni* és a hozzáírt *akkor halj meg* szövegek és az *Édesanyám és/ édesapám* alá írt *gyertek utánam/ vigyetek haza* firkák.

Mihail Bahtyin szociológiai megközelítésben vizsgálva a beszédet a kommunikáció kétféle típusát különbözteti meg: az esztétikai kommunikációt és a mindennapi kommunikációt. Az előbbi a művészi megnyilatkozás létrejöttével beteljesülő, lezárt közlésforma, az utóbbi pedig egy lezáratlan megnyilatkozási forma.¹¹ Ezen utóbbi, életbeli megnyilatkozással rokon a diákság vizsgált kommunikációs módja. Ez a közlésforma időben terjedő indefinit szövegeket eredményez. Balázs Géza „véleménygyűjtő”¹²

¹⁰ A padfirkák bemutatásánál, felvezetésénél igyekszem betartani a megírás módját: a nyomtatott nagy- és kisbetűket, valamint a folyóírást különböző betűformákkal közlöm.

¹¹ Bahtyin 1985. 15–33.

¹² Balázs 1987. 336.

firkálásoknak nevezi azokat a provokatív megjegyzéseket vagy kérdéseket, amelyek szándékuk szerint is azért jöttek létre, hogy kikényszerítsék a további szövegeket. „Tulajdonképpen nem a közlemény eredeti tartalmában keresnek társat, hanem a firkálásban. Firkálásra csábító formulának is lehetne nevezni az ilyen szövegeket”.¹³ Például:

- A lányok gyapjas ludak*
 más: *Ezt azért*
       mondod, mert nem
       néztél tükörbe
           Orsi
 más: *Ha a mókusnak olyan*
       frizurája lenne, mint
       neked, magára gyűjtaná
       az erdőt
 más: *Nyalom a puncidat*
 más: *S szopod magad.*

Az írás – mint már mondtuk – az eredetileg orális közegben élő, kimondott szót vizuális térbe helyezte át, és lezáratlanságával lehetővé tette, hogy dialogizáljanak a rajtuk kívül eső világgal.¹⁴ Nyomtatásos kultúránkban a textualitásról alkotott vélemények és eredmények szerint nincsen önálló szöveg, hisz minden szöveg magában hordozza egy vagy több már megírt szöveg részeit, tartalmát. Ugyanakkor előzményként szolgál más, újabb szövegek számára. A stílus megmutatkozása csupán a szövegek egymáshoz viszonyított különbségeiben, eltéréseiben van. „Az adott szöveg belüli kapcsolatot *intratextualitás*nak, a szövegek közötti kapcsolatot *intertextualitás*nak nevezzük”¹⁵ – írja Balázs Géza. Ezek azok a vetületei a vizsgált szövegtípusnak, ahol a szóbeli és írásbeli folklór (populáris kultúra), valamint az irodalmi szövegek között átcsapások vannak.

Adott szövegek más szövegekhez való viszonyítását, a felmerülő hasonlóságokat, az intertextualitás vizsgálatát nem lehet mellőzni a padfirkák esetében sem. Ezen padfirkák írói olvasottsággal rendelkező egyének és ugyanakkor filológusok, tehát nem idegen tőlük a szövegekkel való játszás, az innovációs készség sem. Az átcsapások során megfigyelhetjük, hogyan „kamatoztatják” a diákok az egyetemen megszerzett ismereteket, és ennek fitogtatása hogyan minősül a tudáson való élőködéssé.

A jelenség kétféleképpen mutatkozik meg a gyűjtött firkák esetében. Egyik formájuk az, amikor a firkált szöveg egy nem jelenlevő szövegre utal, a pad felületén nem megtalálható szöveget parodizál, ír át. Ilyenek például a *fuckultate; inter sexualitás; fucky strike; backstreet noise* firkák. A pad felületén az alapszavak (facultate, intertextualitás vagy a Lucky

¹³ Balázs 1987. 337.

¹⁴ Ong 1998. 261.

¹⁵ Balázs 1999. 318.

Strike cigarettamárka és a Backstreet Boys együttes neve) nem jelennek meg. Viszont átírásuk annyira ötletes és hasonló hangzású, hogy rögtön azonosítani tudjuk a „primer” szöveget.

Az intertextualitás másik – a gyűjtött anyagban is meglévő – módja az, amikor az átírás a pad felületén már előzetesen jelenlevő (esetleg szintén átírt) szövegre reflektáló (humoros) átértelmezés. Ilyen például a még az első csoportba tartozó firka, a *Conan, a barbár* című – a pad felületén nem jelenlevő – amerikai kommersz film címére utaló *komám, a barbár* írás és a föléje került szellemes átírás trágárabb alakja: *balfasz, a harcos*. De ilyen még a *pontianus* alá zárójelbe tett *punci jános* vagy a *trójai pinafaló* szövegek.

Ebbe a csoportba tartoznak még azok a módozatok, amikor egy meglévő szöveg egyes részeire, szavaira írnak rá ötletesen hasonló hangzású szavakat. Erre példa az alábbi László Noémi-vers részlet:

engeded-e majd

ha meghalok

hogy eltemessenek

a tenyeredbe, ahol a „meghalok”-ra a „megfagyok” szó

van ráírva.

Ilyen a nagy felületen elterülő *ez a pad még nem eléggé összefirkált*, a padra vonatkozó megjegyzés, amelyből utólag *az apád nem eléggé összefirkált* lesz. Ugyanígy lesznek az *Ákos-ból Mákos, számár-ból Szatmár, Koppány-ból az A Koppányi aga testamentuma* továbbírt szövegek.

A gyűjtött anyagban az intertextualitás külön csoportjába sorolhatók azok az átírások, amelyek –már bizonyítottan – régi rigmusok, firkálások átköltései. Ilyen a Balázs Géza által 1919-re datált¹⁶ *az alkohol öl, butít és nyomorba dönt* alkoholelles jelszó humoros-tudományoskodó átírása, parafrázisa jelen esetben: *az alkohol öl, butít és savakkal aldehideket képez*. Ugyanígy a Balázs Géza által szintén vizsgált, nagy karriert befutó politikai, rigmusos megfogalmazású jelszó paródiába való átfordítása: *aki velünk van, az nincs magánál*¹⁷ (*fő, hogy mi itt vagyunk* – áll mellette egy más írás). Természetesen itt a „mondanivaló” már nem politikai.

A játékoságra való hajlam nyelvi formái a diákok kreativitásáról árulkodnak és fesztelen viselkedésükről ebben a kommunikációs térben:

létöröm

letöröm;

¹⁶ Balázs 1987. 333.

¹⁷ Vö. a Balázs Gézánál megtalálható változatok:

1950. Rákosi: Aki nincs velünk, az ellenünk van.

1962. Kádár: Aki nincs ellenünk, az velünk van.

1990. SZDSZ: Aki ellenünk van, az velünk van.

MDF: Mi nem mások ellen, mi a népért vagyunk (1999. 327.).

oszt ha
 ha oszt
 osztán
 oszt tán;

I am
 angry
 hungry
 hungary;

Zilah mellé kerül a *Mih vhan veleh?* kérdés, és ugyanígy humoros az *őrülten szeretlek* firka alatt valakinek a megjegyzése: *szerelem első hányásra*.

A „véleménygyűjtés”, a „levelezés” és általában a firkálás a kitermelt firkaözön mellett eredményezheti a diákközösségben az átjárást, a kvázi-ismeretséget a generációk – azaz évfolyamok –, ismeretlen diákok között. A padokba és tágabban értelmezve: a tanterembe, az intézménybe és közösségbe kerülő (új) diák(ok) számára az iniciációt is biztosítja azáltal, hogy ebben a belépési aktusban eléje/ejükbe tárulkozik az egyetem társadalmának ez a kultúrája. A diák(ok) szocializációját segítik elő ezek a firkálások ebben a(z új) térben.

A szövegek könnyű dekódolhatóságát, a megértését esetenként jobban elősegíti a szöveg aktualitása, a tartalomra vonatkozó háttérismeret. A rég írottakat, a már nem aktuális szövegeket csak az adott időszak kontextusának ismeretében lehet megérteni. Ez nem jelenti azt, hogy például egy régebbi szöveget nem kommentálnak a firkálók – számukra, a firkálási tevékenységhez nincs szükség lényegesebb háttérismeretre –, csupán nem az az oldala foglalkoztatja őket, ami a megírás idején fontosabb lehetett. Éppen ezért az egyes padok esetében nem kell mindig lineáris sorban, fentről lefele haladva olvasni. Ez legtöbbször lehetetlen és fölösleges is, ha a fent tárgyalt intertextualitás lényege vagy az interakció normái szerint a szövegek egymásra utalnak, és továbbbírnák őket.

A használt nyelvtípus főleg a szleng és a vulgáris beszéd területén mozog. Például: *give me a good fuck!; fuck!*, vagy a már idézett *nyalom a punciadat* firka és a reflektálás erre: *s szopod magad*.

A magyar, angol és ritkábban román nyelven írott firka mellett még „székely” nyelvű szöveg is van. Ilyen tájnyelvi szavak és formulák a *ne büszülj, te!! büh! buftiskodik máriskó!; ne bizsli a tűzzel!* Ezek mellett található „keverék” nyelven írott firka is: például a *fuckultate; lópula; suck meg*, vagy a megfelelő helyen a görög *alfa* és *pi* betűvel helyettesített CSα ΠCSA.

A szövegek tartalmát vizsgálva azt láthatjuk, hogy mindaz, ami a diákokat foglalkoztatja a padokra kerül. Így kerülnek a padok kitüntetett helyeire:

- szórakozóhelyek: *Music Pub; Bogya; Road House Party;*
- filmcímek: *Xena; Kréta;*
- együttesek: *Sepultura; U2; Brooklyn Bounce, Pokolgép; Ossian; Slayer; Tankcsapda; Metallica; Nightwish;*
- dalcímek: *War for territory;*
- dalszövegek: *Megfoglak és falhoz nyomlak
Megalázom a testedet
Csodálkozva nézel rám
Ezt nem csinálták még veled
És nem tudom hogy miért nem hagyod
De érzed már hogy valaki kell
Te nem kaptad meg senkitől még
De velem majd elélvezel;*

vagy: *az izomagyú Mikiegér
megöl a kokainért;*

– „tanácsok”: *Fénymásold le az életed, ha elveszted, jó ha van róla másolat!; tilos a fűre lépni: szív!*

vagy: *– I don't drink water, man...*

– *Why, man?*

– *Cos fish fuck in it, man!!!;*

– stb.

3. Egy kultúra értelmezése

3.1. A firka típusa

Amint a fentiekből nyilvánvalóvá lett, a padfirka-kultúra eltér a hivatalos kultúrától, más érték- és normarendszer fogalmazódik meg benne. A merevebb, tekintélyelvű tanárok elutasítják ezt az írott populáris kultúrát, mert kikezdi az intézményesített elit kultúrát. Ezen kultúra negatív hatásaitól való félelem azonban alaptalan. Herbert J. Gans a népszerű kultúra kritikáját bírálva, annak ellenkritikáját elvégezve megállapítja, hogy a népszerű kultúra nem jelent igazi fenyegetést a magaskultúrára, nem tekinthető olyan veszélyforrásának, amely fenyegeti a társadalmat¹⁸, jelen esetben az intézményt. A tanárok és az intézmény más, saját szemszögből nézik, és bírálják ezt a kultúrát, alkotóit és közönségét. A vizsgált kultúra a hivatalos kultúrától eltérő kultúrátípusokkal (ellenkultúra, underground, szubkultúra) mutat rokonságot/hasonlóságot.

Melyik az a csoportkultúra, amely megengedi, lehetővé teszi a firklást? Hol helyezhető el ez a csoportkultúra a kultúra skáláján?

¹⁸ Gans 1998. 142.

Az ellenkultúra fogalmába a diákkultúra azért nem tartozhat bele, mert az ellenkultúra legjellegzetesebb vonása az, hogy a fennálló vagy domináns kultúrának alternatívája legyen¹⁹, olyan értelemben, hogy agresszív, a hivatalos kultúrával szembeszegülő, azt lerombolni és önmagával felcserélni kívánó ideológiája van. Ez az ideológia egy olyan szélsőség, amelybe a diákkultúra éppen az ideológiaellenessége miatt nem illik bele.

Ugyanúgy az underground azért nem megfelelő a diákkultúra értelmezésére, mivel ezen utóbbi nincs elszigetelve az uralkodó kultúrához mérten, nincs kizárva belőle, csak valamelyes formában, mértékben behatárolt.

A legadekvátabb megnevezés és értelmezés a diákkultúrát illetően a szubkultúra fogalmából tűnik levezethetőnek.

A szubkultúra meghatározása problematikus, nincsen egységesen elfogadott értelmezése. A fogalmat Albert Cohen használta először a szociológiában, értve ez alatt egy sajátos életvitelt, értékrendszert, ideát, viselkedési szabályt és normát.²⁰ Éppen értékrendjének különbözősége az, ami elhatárolja a domináns és legitim kultúrától. Az ellenkultúrával szemben nem akar alternatívája lenni az uralkodó kultúrának, nem áll harcban a globális rendszerrel és annak értékeivel, megelégszik az ellenállás szimbolikus formáival (beszéd, nyelv, öltözködés stb.). Megoldást kínál meghatározott strukturális problémákra, a társadalmi és gazdasági rendszer elentmondásaira, az egyén bizonyos egzisztenciális dilemmáira.²¹

Mint látjuk, a szubkultúra nehezen behatárolható, nem is szubkultúráról, hanem szubkultúrákról beszélünk: kábítószerfüggők, bűnözők, beatnikék, hobók, hippik stb. szubkultúrájáról mint különböző csoportok kultúratípusáról. Nyilvánvaló, hogy a diákkultúrát nem moshatjuk össze ezekkel a szélsőséges megnyilvánulási formákkal, szubkulturális csoportokkal. Ezért szükségesnek tartom a vizsgált kultúra pontosabb definiálását, értelmezését.

Rolf Schwendtner a társadalom felől közelíti meg a szubkultúrát. Modelljében progresszív és regresszív kultúrákat különböztet meg. Elmélete szerint az előbbihez olyan szubkultúrák tartoznak, amelyek normái, intézményei stb. a társadalom jelenlegi helyzetén javítani, újíítani szándékoznak, az utóbbiak normái, intézményei stb. arra valók, hogy a társadalom elmúlt, jelen társadalomban nem működő állapotát, normáit alakítsák ki újra.²² Ez a dichotomikus felosztás egyszerű, de ugyanakkor a problémakört leszűkítő vizsgálatot tesz csak lehetővé. A különbségtétel nem tartalmi kritériumok alapján kidolgozott, és túl formális ahhoz, hogy a

¹⁹ Kokovič é. n. 1.

²⁰ Idézi Kokovič é. n. 1.

²¹ Kokovič é. n. 2.

²² Schwendtner 1976. 83.

diákkultúra esetén használható legyen: túlságosan a végletekre kihegyezett.

Raybeck Freilich antropológiai síkon és működésében vizsgálja a devianciát. Árnyaltabbá teszi a megközelítést azzal, hogy a különböző magatartásformák elkülönítéséhez bevezeti az *enyhe (soft)*, valamint a *súlyos (hard)* deviancia fogalmát.²³ A devianciákat így a legenyhébbtől a legsúlyosabbakig rangsorolhatjuk. „Enyhe devianciának azt a fajta viselkedésmódot tartják, amelyet intézményesen nem büntetnek ugyan, de a közvetlen környezet valamilyen módon elítéli és informálisan bünteti”.²⁴ Tehát különbséget kell tennünk az enyhe és a súlyos deviancia között, mivel „az előbbi csak a kulturális és szociális szabályoktól eltérő viselkedést jelöli, míg az utóbbi nem csupán eltávolodik a társadalmi rendtől, hanem komolyan fenyegeti is annak megmaradását”.²⁵ Ezen devianciaelmélet enyhe típusába jól beilleszthető a diákkultúra. Hiszen egy diákközösségről van szó, akik nem akarják megváltoztatni az intézményt mint rendszert.

3.2. A firkálás létrejöttének motivációi

A diák(szub)kultúra az aktivitás során a konvencióktól való eltérésként működik. Az egyetemi ifjúságnak ez „elit kultúrától” való elfordulását Jurij Davidov a „lázas szubkultúrájának”²⁶ nevezi. Véleményem szerint a padfirkálás esetében is ugyanerről a magatartásról beszélhetünk.

Kik lázadnak? Mi ellen lázadnak? Miért lázadnak? Miért kell ez a lázadás?

Az egyetem, amely látszólag demokratikus intézmény, valójában aszimmetrikus viszonyt hoz létre a diáksággal. Látszólag a diákokért létezik az egyetem, valójában nekik alig van beleszólásuk a működésébe. Az irányítás rendszabályok formájában felülről jön: a diákoknak kész órarendet, szemináriumi munkarendet, bibliográfiát adnak, megszabják, hogy mit tanuljanak, miből és hogyan írjanak dolgozatot, mikor vizsgázzanak stb. Az egyetemi hallgatónak pedig meg kell valósítania a „kötelező létezési formát”, amely tulajdonképpen a diáknak „a tanár (és az intézmény – J. A. Zs.) számára való létezése”.²⁷

A tanár és a diákok közti pedagógiai viszonyt egyszerű kommunikációs viszonyként kezelve Pierre Bourdieu²⁸ azt vizsgálja, hogyan termelődik újra a társadalmi egyenlőtlenség, az alárendeltség és a függőség érzete a diákokban. Az információ és üzenet pedagógiai kommunikációs viszonyban adódik át, és ez a tény meghatározza, hogy mit kell átadni, hogyan

²³ Idézi Bálint 2001. 107.

²⁴ Bálint 2001. 107.

²⁵ Uo. 107.

²⁶ Davidov 1976. 93.

²⁷ Bourdieu 1978. 14.

²⁸ Uo.

kell átadni, kiknek van joga átadni, kik kötelezettek az üzenet befogadására.

A tanár–diák viszony már proxemikailag is meghatározott. „A tanár az intézmény által rendelkezésére bocsátott tér sajátosságaiban (dobogó, katedra, vagyis a rászegeződő tekintetek metszéspontjában elfoglalt központi helyzet) találja meg azokat az anyagi és szimbolikus feltételeket, amelyek lehetővé teszik, sőt – akár akarja, akár nem – rákényszerítik, hogy kellő távolságot tartson önmaga és a hallgatóság között”.²⁹ A diákok ezt a távolságot érzik és proxemikailag ki is fejezik: ha kevesebben vannak, azaz ha a létszám megengedi, el sem foglalják az első padokat.

Azt a kérdést, hogy hogyan, miben lázad a diákság, tüzetesebb vizsgálódásnak kell alávetni. Ez a magatartásforma a konvenciókkal a konvencióellenességet, az ideológiákkal azok elutasítását, az igényességgel szemben az igénytelenséget élteni, a tabukkal azok megszegését állítja szembe.

A diákok lázadása a firkák esetében a tartalomban nyilvánul meg a legegységelműbben. Ami a diákokat foglalkoztatja vagy felháborítja, az mind a padokra kerül. Ez egyrészt nyíltan, az óra unalmasságáról szólva vagy a tanárokat, az intézményt minősítő formában fordul elő. Ilyenre példa az *el vagyok aludva!*; *unalmas*; *nem maradok!* (az előadás második felére); *Voltam itt/ és halálra/ untam magam*; vagy a(z 5 cm-es betűkkel elkészített) HELP ME! szövegek, és bizonyos tanárokat „hülye ringyó”-nak, „seggfej”-nek tituláló firkák. Másrészt a tartalommal való rejtettebb lázadás, hogy ugyanazok a diákok, akik szemináriumokon és vizsgákon a feladott dolgokról az elvárásoknak, követelményeknek megfelelően magas szellemi szinten (is) képesek kifejteni gondolataikat, a padokra zömmel olyan szövegeket írnak, amelyeknek tartalmi az egyetemen kívülre vezetnek, ahogy ezt már fentebb bemutatásra került. Ezek a szövegek olyasmiket propagálnak, amik ellentétben állnak, vagy összeférhetetlenek az egyetemen folyó hivatalos diskurzusok tartalmával és komolyságával.

Az üzenet, a firkálás tartalma mellett a formai szervezés is lázadás. Azok a diákok, akik dolgozataikban a szövegeik formáját filológusi műgonddal tervezik meg, írásaikat lábjegyzetekkel, hivatkozásokkal látják el, a padokra hevenyészett szövegeket helyeznek el. Azaz itt már nem is írnak, hanem firkálnak, azaz a firkálás szándékos elhajlás az írással szemben. Így a szándékosan igénytelen tartalom mellett a torz íráskép alternatívája is lázadás. Kultúránkra egyre inkább a vizualitás jellemző és a padfirkák esetében is számolnunk kell egyfajta látvány-dominanciával. Ezért nem elhanyagolható az üzenetek formai kódolásának, a különböző színű és méretű betűknek, a rajzok jelenlétének, valamint az ábra és szöveg esetenkénti szervezesebb összekapcsolódásának³⁰ vizsgálata.

²⁹ Bourdieu 1978. 10.

³⁰ Az ábra és a szöveg illetően összekapcsolódását Verebélyi Kincsó „szöveges kép”-nek

A trágár nyelvhasználat és az obszcén szövegek jelenléte és gyakorisága a kívülálló számára érthetetlen: a bölcsészhallgatók, akik szépirodalmi és tudományos szövegeket olvasnak, naponta nyelvhelyességet gyakorolnak, műértelmezéseket végeznek, a padokra mégis vulgáris szövegeket írnak. A lázadás felől nézve azonban érthetővé válik ez az abszurd tünet és az a kérdés, hogy miért kell, mi a szerepe a diákságnál a trágárságnak. A tanár által használt nyelv is távolságtéremző technika a tanár–diák viszonyban, mivel az az intézményt képviseli. „A tanári beszédmód, ez a törvényben rögzített attribútum (...) sohasem választható el attól az iskolai tekintélyviszonytól, amelyben megnyilatkozik.”³¹ Tehát a trágár nyelvhasználat is lázadás a diákok részéről, alternatívaként szolgál az „elfogadott”-nak, „helyes”-nek, „értékhozó”-nak nevezett filológusi beszédmód mellett, amely az egyetem hivatalos beszédmódja és a társadalmunk nyelvi kultúráját képezi. Ezt az alternatív vagy más diskurzust az intézménnyel szembeni ellenállás termeli ki, azokról a tabukról beszél, amelyekről a hivatalos kultúra elfordul, és azon tabuk megszegésének a logikájához vezet, amelyeket az uralkodó kultúra az erkölcsi normájának értelmében felállított.

Az obszcenitás ugyanakkor megoldást kínál a szexualitás és testiség intim és tabu-voltáról szóló folyamatos diskurzusok mellett, és mint „hétköznapibb folklorisztikus szabályozó rend”³² lehetőséget ad a civilizált társadalmak számára – így a diákoknak is –, hogy leélhetővé tegyék életüket e taburendszer keretei között.

A nyelvhasználat azt is jelzi, hogy a diákok tisztában vannak az elfogadott normával, éppen azért és éppen azt sértik meg. Klaniczay Gábor szerint „a trágár megnyilvánulások inkább gyümölcsöztetni próbálják a tilalmak meghatározta helyzetet, mintsem hogy kérdéssé tennék magának a tilalomnak a létjogosultságát; minden más példánál jobban árulkodnak arról, hogy a tilalomszegés aktusa valójában magát a tilalmat erősíti”.³³ Az obszcenitás ütközik a filológusi beszéd minőségével, a trágár szövegek éppen azt kezdik ki. Így kerülnek a diákok padjaira a „négybetűs” szavak és a nemi szerveket ábrázoló rajzok. Ilyen az az ábratext is, ahol a meztelenül egymásba fonódó férfi és nő található a szájuk mellé írt szövegekkel. A férfínál: *Can't you see I got a super-model on my "D"!*, a nőnél: *MMM*.

Ugyanígy a hivatalos retorika ellen lázad a cinizmus és az ironia túltengése minden, a hivatalos kultúra által legitimizált narratívával szemben. Ilyen a bibliai történet profanizált átértelmezése azon az ábratexten,

nevezi (1995. 222.). Találóbbrak tartom esetünkben a Balázs Géza meghatározását, aki „ábraszöveg”-nek, „ábratext”-nek nevezi az ábra és a szöveg szervesebb viszonyát, kontextuális vagy grammatikai kapcsolatát (1994. 222.). A továbbiakban én is ezzel a megnevezéssel élek.

³¹ Bourdieu 1978. 11.

³² Klaniczay 1981. 77.

³³ Uo. 83.

ahol egy kígyófej a következőket mondja (nyilván Évának): *edd az almát, te kellemetlen szagú prostituált!* A hatalmi tekintély és a bevett norma ellen lázadó magatartást a konvencióellenesség mellett a cinizmus táplálja. Ez a cinizmus az, ami a szabadszájú, a „nyomdafestéket nem tűrő” szavak mellett a fennkölt nyelv stíluselemeit íratja a padokra. Ebben a környezetben ezek önmaguk paródiájaként hatnak, mint például a szándékosan helytelenül írt *hújjék vattok minnyájjan!* és a *komojodj* firka. Ezekkel a firkákkal a humor oldottsága, kötetlensége, érthetősége áll szemben a tanári diskurzusok jellegének változatlanságával és (sokszor indokolatlanul) magas szintjével.

A cinizmus, irónia abban is megnyilvánul, ahogy ezek a diákok a terminológián élösködnek. A tantárgyak terminus technicusai a padokra kerülnek, de általában olyan kontextusba, ahol értelmük, jelentésük megváltozik, esetleg visszajára fordul: a fent bemutatott meztelen férfi és nő rajza mellé kerül az irodalomelmélet *horizont; élvező megértés és megértő élvezés* szakszavai stb.

4. Összegzés és következtetés

Az egyetemi diákságnak ezt az írott populáris kultúrához tartozó parazita szövegtípusát vizsgálva feltehetjük a kérdést: van-e vilásképe, ideológiája ennek a lázadásnak? Erre az a válasz adható, hogy ez a magatartásforma nem tudatos, ezért ideológiája sincs. A padfirka-kultúra nem tud függetlenedni, csupán kiegészíti a teljes diákkultúrát. Hiszen a teljes ízlés nem itt fogalmazódik meg, ahhoz más (szubkulturális) magatartásformákkal is számolnunk kell: öltözködés, zajongás, lógás, piszkolni akarás stb., amelyek a padfirkálással együtt ugyanúgy hozzátartoznak, részét képezik annak, amit Alfred Schütz az „életvilág”³⁴ terminussal jelöl. Tehát ez nem egy egységes, koherens, hanem töredékes kultúra ebből a szemszögből.

A lázadás aspektusainak a bemutatása után még maradt egy megválaszolatlan kérdés: eredményes-e és ha igen, mennyiben eredményes ez a lázadás? Ez a lázadás megszűnteti-e a diákok számára hátrányos egyenlőtlenséget?

A diákszubkultúra, mint minden szubkultúra, funkciója sem más, mint a társadalomba való beilleszkedés bizonyos időbeli haladékkal, a domináns szimbolikus rend „felpuhításával”³⁵ vagy annak érzetével. A fentiekből arra következtethetünk, hogy a tanár–diák viszonyban nem működik, nem működhet jól a dialógus a szó demokratikus értelmében. A struktúrált egyenlőtlenség és annak legitimizációja a diákokból kiváltja a lázadás

³⁴ Idézi Niedermüller 1994. 100–103.

³⁵ Rác 1989. 112.

reakcióját, amely az intézmény által képviselt érték elutasítását, azaz az autoritás elleni lázadást is jelenti egyben. A domináns szimbolikus rend elleni lázadás az autoritás elutasítása mellett a másság (azaz a személyes és egyéni szabadság) pusztá védelmét is jelenti „az intézményi leértékelő, kontrolálló renddel szemben”.³⁶ A diákok a rendnek való passzív alávettség helyett bizonyos aktív szerep megőrzésével és demonstrálásával szimbolikusán elégtételt vehetnek. Gondolok itt a „mágikus megoldás”³⁷ jelenségére: amit az egyén egyedül (már) nem tud lerendezni, azt a közösség elé viszi, és ezzel szimbolikusán meg is szünteti. Végso soron ezekből a diákokból nagyrészt tanárok, szülők stb. lesznek, beilleszkednek a társadalomba, és az annyit idézett nagybetűs életbe, kompromisszumot kötnek, vagy más formában láznak. De ennek vizsgálata már nem ennek a dolgozatnak a kérdésköre.

Szakirodalom

BAHTYIN, Mihail M.

1985 *A szó az életben és a költészetben. A szociológiai poétika alapkérdései.* In: *A szó az életben és a költészetben.* Budapest, 5–54.

BALÁZS Géza

1987 *A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon.* Magyar Nyelvőr 3. 330–338.

1994 *A tetoválás és tetovált szövegek magyar néprajzi kutatása.* In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegten.* 7. *A multimédiális kommunikátumok szemiotikai-textológiai megközelítéséhez.* Szeged, 69–83.

1999 *Kommunikációs létformák és átcsapások. Nyelvi-szemiotikai megjegyzések az ezredvégen.* In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Írás, írott kultúra, folklór. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve.* 7. Kolozsvár, 310–331.

BÁLINT Emese

2001 *A deviancia történeti vizsgálatának elméleti háttere.* Korunk 8. 103–113.

BIRÓ A. Zoltán et alii

1991 *Mentális környezet.* Janus VIII. 1.

BOURDIEU, Pierre

1978 *Az értelmiségi hagyomány és a társadalmi rend megőrzése.* In: *A társadalmi egyenlőtlenség újratermelődése.* Budapest, 7–70.

DAVIDOV, Jurij

1976 *Az egyetemi ifjúság és a „tömegkultúra”.* Helikon Világirodalmi Figyelő. XXII. 1. 93–94.

³⁶ Rác 1989. 118.

³⁷ Uo 1992. 104.

GANS, Herbert J.

1998 *Népszerű kultúra és magaskultúra*. In: Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Budapest, 114–149.

HABERMAS, Jürgen

1971 *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest

HOPPÁL Mihály

1982 „Parttalan” folklór? A „rejtett tudás” antropológiája. *Korunk* 5. 330–336.

HYMES, Dell

1975 *A beszélés néprajza*. In: Pap Mária – Szépe György (szerk.): *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Budapest. 93–146.

KLANICZAY Gábor

1981 *Trágárság és civilizáció*. *Folklor, Társadalom, Művészet* 7. 60–100.

KOKOVIĆ, Dragan

é. n. *Kultúra, szubkultúra, ellenkultúra*.

Web: www.symposion.org.yu/archivum/28-29/04.html

NIEDERMÜLLER Péter

1994 *Paradigmák és esélyek*. *Replika* 13–14. 89–129.

ONG, Walter J.

1998 *Nyomatás, tér, lezárás*. In: Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*. Budapest, 245–267.

RÁCZ József

1989 *Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori „devianciák”*. In: *Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori „devianciák”*. Budapest, 107–127.

1992 *Ifjúsági szubkultúrák*. In: Gázsó Ferenc – Stumpf István (szerk.): *Rendszerváltás és ifjúság*. Budapest, 97–108.

SCHWENDTNER, Rolf

1976 *A szubkultúra elmélete*. *Helikon Világirodalmi Figyelő*. XXII. 1. 75–90.

SZERDAHELYI István

1975 *Feliratirodalom; epigrafika*. In: *Világirodalmi Lexikon*. 3. Budapest. 77–81.

TERESTYÉNI Tamás

1992 *Szövegelméleti tézisek*. A reprezentáció, a kommunikatív cselekvés és az informativitás szempontjai szövegek vizsgálatában. In: Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan*. 4. *A verbális szövegek megközelítési aspektusaihoz*. (I.). Szeged. 7–33.

VEREBÉLYI Kincső

1995 *A szépírástól a képírásig*. *Jegyzetek a népi grafika válfajairól*. *Népi kultúra – népi társadalom* XVIII. 205–236.

VOIGT Vilmos

1975 *Graffiti*. In: *Világirodalmi Lexikon*. 3. Budapest, 714.